

แม่สะเอง: ความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรม*

Mae Sa Eng: The Relationship of Rituals, Beliefs and Performance

ศิริรัตน์ ไชยศิยามงคล, ชนัย วรรณะลี¹ และอัครวิทย์ เรืองรอง²

Sirirat Chaisiwamongkhon, Chanai Wannalee and Akhawit Ruengrong

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์¹

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา²

Bunditpatanasilpa Institute, Thailand

Bansomdetchaopraya Rajabhat University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: siriratchai.15@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรม ที่ปรากฏในพิธีกรรมแม่สะเองของชาวกูย บ้านโพธิ์ปลัด ตำบลสุขสวัสดิ์ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากการสังเกต สัมภาษณ์ และข้อมูลทุติยภูมิ จากวิจัยเอกสาร ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก 17 คน วิจัยภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาโดยผ่านการรับรองจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ เลขที่ ว.78/2564

ผลการวิจัยพบว่า “พิธีกรรมแม่สะเอง” เป็นวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพลังแห่งความเชื่อ ความศรัทธา โดยผ่านการแสดงออกทางนาฏกรรม เพื่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จนเกิดเป็นค่านิยม ขนบธรรมเนียม กฎระเบียบของสังคมชาวกูย พิธีกรรม ประกอบด้วย ผู้ทำพิธีคือแม่ครูใหญ่ ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชาวกูยในหมู่บ้านนั้น ผู้ร่วมพิธี คือ แม่ครูรองทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยแม่ครูใหญ่ ผู้ที่หายจากอาการเจ็บป่วย ญาติที่มีเชื้อสายสะเองในหมู่บ้าน และครูดนตรี กิจกรรมในพิธีประกอบด้วย การตรวจคาย การไหว้ครูดนตรี การเซ่นไหว้บรรพบุรุษและอัญเชิญพระยาแถน รวมทั้งการละเล่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีลาร่างทรง และพิธีขึ้นหิ้งหรือขึ้นบ้าน ซึ่งมีสัมพันธ์กับความเชื่อ 4 ด้าน คือความเชื่อและศรัทธาต่อพระยาแถน ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในกฎแห่งกรรมตามพระพุทธศาสนา ความเชื่อในพิธีบวงสรวงบูชาและคาถาอาคมตามศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อดังกล่าวสัมพันธ์กับ

*ได้รับบทความ: 12 มิถุนายน 2565; แก้ไขบทความ: 22 สิงหาคม 2565; ตอรับตีพิมพ์: 31 สิงหาคม 2565

Received: June 12, 2022; Revised: สิงหาคม 22, 2022; Accepted: August 31, 2022

นาฏกรรม การใช้ลำตัว การใช้มือและแขน การย่ำเท้า การร่ายรำตามจังหวะและธรรมชาติไม่มีกระบวนการทำที่เป็นรูปแบบ รวมทั้งการละเล่นตามจังหวะและทำนองดนตรี แสดงบทบาทตามความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แต่ละคนนับถือ นาฏกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีเป้าหมายคือ การบำบัด เยียวยาให้ผู้คนในสังคมอยู่เย็นเป็นสุข มีรูปแบบที่สัมพันธ์แนบแน่นด้านสังคม การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ของชาวกูยจนเกิดเป็นประเพณีสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

คำสำคัญ: แม่สะเอง; พิธีกรรม; ความเชื่อ; นาฏกรรม

Abstract

The purpose of this research was to study the relationship between rituals, beliefs, and dramatic rites, Mae Sa-Eang Rituals of Kui people, Ban Phon Palad, Suksawat Sub-district, PhraiBueng District, Si Sa ket Province. Study primary data from observations, interviews, and secondary data from research documents, 17 respondents in-depth interviews, field research, and data analysis by the descriptive method. Certified Human Research Ethics No. Wor.78/2564

The research results were found that: “Mae Sa Eng Ritual” is a symbolic culture that expresses the power of belief and faith through dramatic expressions. To communicate with the sacred things that are spiritually binding until becoming the values, customs, rules, and regulations of Kui society. The ceremony consisted of the performers ceremonial, as the chief exorcist, which is a person who is accepted by the Kui people in that village. Participants of the ceremony were The Deputy Chief Sorcerer duty as an assistant of the chief exorcist, Cured patient, descent relatives, Sa-Eang in, and the music teacher. Activities at the ceremony include The examination of the offerings, Music teacher worship, ancestor offering, summoning Phraya-Thaen, and play, Bai Sri Su Kwan Ceremony, Farewell ceremony, and altar ceremony or a new house. This is related to 4 beliefs the belief and faith in Phraya-Thaen, belief in ancestral spirits and belief in the law of karma according to Buddhism, and belief in sacrifices and incantations according to Brahmanism. Such beliefs are associated with tragedy, The use of the body, the use of hands and arms, the stomping of the feet, and the rhythm and nature of the dance without any formal dance movements. Including playing with the rhythm and melody Role play according to the beliefs of the sacred things that each person respects. The tragedy showed that the goal

was therapy to heal people in society to be at peace. There is a pattern that is closely related to society, Livelihood, and well-being of the Kui people until becoming a tradition passed on from generation to generation.

Keywords: Mae Sa Eang; Rituals; Beliefs; Dramatic works

1. บทนำ

พิธีกรรมเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ทุกสังคมและทุกศาสนา เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงศาสนาให้ดำรงอยู่เป็นแหล่งก่อเกิดประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมมาจากความเชื่อของมนุษย์เมื่อเชื่อในสิ่งใดก็จะให้ความศรัทธาและบนบานเพื่อขอความช่วยเหลือจากสิ่งนั้นเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในสิ่งที่ตนนับถือ ซึ่งอมรา พงศาพิชญ์ (2542, หน้า 34) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมเกิดจากปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งเกินความสามารถที่จะแก้ไขได้ จึงหันไปพึ่งอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติโดยอ้อนวอนเพื่อแก้ปัญหาและบันดาลประโยชน์ต่างๆ แก่มนุษย์เชื่อมโยงกับนาฏกรรมที่นำเอาศิลปะการฟ้อนรำละครที่สร้างขึ้นตามความเชื่อ นำเครื่องแต่งกายทำนองดนตรี บทร้อง แนวคิดนาฏกรรมที่มีแบบแผนยึดถือระเบียบการร่ายรำตามแบบอย่างมาแต่โบราณและพัฒนาไปตามกระบวนการคิดที่แปลกใหม่ตามความถนัดของผู้สร้างสรรค์ผลงานมนตรี ตราโมท (2525, หน้า 43) ได้อธิบาย ทฤษฎีนาฏยศาสตร์ มีการจดบันทึกไว้เป็นภาษาสันสกฤตเมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 บรรยายด้วยรูปแบบของร้อยกรอง กล่าวถึงระบำดนตรี ภาษาการประพันธ์ บทละคร การผลิตการแสดงท่าทางสื่อความหมายทางอารมณ์ การวิจารณ์การละคร ผู้ชมเชื่อว่าเป็นท่ารำศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องหมายแห่งการบูชาความเชื่อเป็นวัฒนธรรมประเภทที่สร้างอิทธิพลต่อแนวคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ที่สืบทอดปลูกฝังสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงปัจจุบัน เป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำเพื่อตอบสนองความเชื่อ หากมีปัจจัยในการเปลี่ยนความเชื่อจะส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนตามจะสะท้อนให้เห็นในข้อห้ามและข้อปฏิบัติส่งผลต่อผู้แสดงหรือผู้เล่นและทำให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยความเชื่อนั้นๆ ซึ่งจารุวรรณ ธรรมวัตร (2521, หน้า 36) กล่าวว่า ความเชื่อแต่ละท้องถิ่นเกิดขึ้นจากปัญหาในการดำรงชีวิต เช่น ประสพภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บ ที่เกินความสามารถมนุษย์จะแก้ไขได้ อำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีปีศาจ วิญญาณหรือเทพเจ้าบันดาลให้เป็นเพื่อป้องกันภัยมนุษย์จึงสวดมนต์อ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากสิ่งเหล่านั้น และแสดงกตัญญูแก่เวทด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ บูชาบวงสรวง ฟ้อนรำ

นาฏกรรม ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารใช้ร่างกายคำพูด สีหน้า และน้ำเสียง เพื่อแสดงความคิดความรู้สึก และความต้องการของผู้แสดงที่สวมบทบาทเป็นตนเอง หรือที่ถูกกำหนดขึ้นรูปแบบของการแสดงมีทั้งแบบสามัญจนไปถึงวิจิตรเนื้อหาทั้งสมจริง และจินตนาการขึ้นมีสาระสำคัญคือ แนวคิดหรือแก่นของการแสดงที่มีอยู่ทั้งที่บทประพันธ์ของการแสดงที่เกิดขึ้นในเวลาปกติและโอกาสพิเศษ เมื่อมนุษย์

อยู่ร่วมกันเป็นสังคม นาฏกรรมถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างบุคคล และสังคม มีรูปแบบการสื่อสารตามความเชื่อ และพิธีกรรมนั้นๆ เพราะนาฏกรรมมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ การแสดงให้เห็นแบบอย่าง การเล่าเรื่องราว ประสบการณ์ให้เห็นภาพ โน้มน้าวจิตใจ ความคิด และการปฏิบัติตาม ในทางกลับกันพบว่า นาฏกรรม เป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้แสดงออกทางความคิด ความรู้สึกและความต้องการของตนเอง (ศิริมงคล นาฏยกุล, 2557, หน้า 2) การแสดงออกมีทั้งภาพจริงและจินตนาการ หรือจำลองขึ้น การที่มนุษย์อยู่ในสังคมมีทิศทาง แนวคิด และ แนวปฏิบัติของความเชื่อพิธีกรรม และนาฏกรรมกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการแสดงออกของตัวตนภาพลักษณ์ (วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, หน้า 37) นาฏกรรมที่เป็นศิลปะการฟ้อนรำและการละครที่สร้างขึ้นโดยมีความหมาย เครื่องแต่งกายทำนองดนตรี บทร้อง ตลอดจนแนวคิดในการสร้างสรรค์นาฏกรรมทั้งในรูปแบบจารีตแบบแผนยึดถือระเบียบการร่ายรำตามแบบอย่างมาแต่โบราณ ตลอดจนนาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นตามยุคสมัยและการพัฒนาไปตามกระบวนความคิดที่แปลกใหม่ตามความถนัดของผู้สร้างสรรค์ผลงาน

ความเชื่อ พิธีกรรม และนาฏกรรมของชาวอีสานเหมือนปรัชญาในการดำรงชีวิต โดยเกิดจากการสะสมความรู้ ประสบการณ์ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภายใต้สภาพแวดล้อมบริบททางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัว ผ่านเวลาและความเห็นดีเห็นงามร่วมกันของคนในสังคม รวมถึงพยายามถ่ายทอดความรู้ของตนเองไปยังคนรุ่นต่อไป ประเพณีส่วนใหญ่มักจะเกิดมาจากความเชื่อ ค่านิยม และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต และอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อคนในท้องถิ่น ส่วนนาฏกรรมอันเกิดขึ้นตามห้วงของกาลเวลาในปัจจุบัน และดำเนินไปตามวิถี ประสบการณ์ ความรู้ ความคิดที่นำมาสู่การสร้างสรรค์นาฏกรรมที่เป็นเครื่องมือสะท้อนสังคมผ่านการตีความ ออกแบบการแสดงตามความเชื่อที่อาศัยนาฏกรรมสู่พิธีกรรมอันดั้งเดิมดังพิธีกรรม “แม่สะเอง” ความเชื่อตั้งแต่บรรพชนของชาวกูยในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษที่เชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ผีและขวัญว่าเป็นพลังความเชื่อพื้นฐานที่กำหนดวิถีชีวิตในแง่มุมต่างๆ เกิดพฤติกรรมส่งผลในทุกด้านสร้างความมั่นใจ พลังความคิด ปัญญาในการแก้ปัญหาหรือปรับตัว สร้างแรงบันดาลใจความสามัคคี พิธีกรรมต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน จากอดีตจนปัจจุบันนำนาฏกรรมมาใช้ในการฟ้อนขอฝน รักษาโรค สู้ขวัญบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ธีรรัตน์ สีสาลักษณ์กุล, 2559, หน้า 106)

ชาวกูย เชื่อว่า ทุกคนมีวิญญาณบรรพบุรุษคอยปกป้องรักษาคุ้มครองตลอดเวลา “แม่สะเอง” เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุ เกิดจาก “สะเอง” เป็นผู้กระทำเนื่องจากหลบหลู่ดูหมิ่นบรรพบุรุษ ที่เรียกว่า “กำเนิดหรือสะเอง” และได้บนบานศาลกล่าวให้หายกาป่วย เมื่อหายป่วยก็จะจัดพิธีกรรม “แม่สะเอง” เป็นการแก้บน นำเครื่องเซ่นไหว้บูชา บรรเลงดนตรีประกอบ นำนาฏกรรมร่ายรำ เต้นร้อง เพื่อบูชาและแสดงความเคารพนับถือ โดยแม่ครูใหญ่จะติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอัญเชิญให้เข้ามาสิงสถิตในร่างและรับเอากำเนิดหรือสะเองมาเป็นเครื่องบูชา

ประจำบ้านต่อไป สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัวและชุมชนให้เหนียวแน่นส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น โดยเชื่อว่า เมื่อผีบรรพบุรุษ (กำเนิดหรือสะเอง) มาขออยู่ด้วยหากไม่ยอมรับก็จะเจ็บป่วย และจะต้องทำการบะ (บนบาน) และยอมรับเอากำเนิดหรือสะเองมาถือปฏิบัติก็หายป่วยไข้และได้รับการปกป้องรักษาคุ้มครองเกิดความปรองดอง สมัคสมานสามัคคี ลูกหลานได้รู้จักกับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป พิธีกรรม “แม่สะเอง” เป็นการให้กำลังใจทำให้อาการเจ็บไข้ได้ป่วยหายเร็วยิ่งขึ้น ทั้งยังทำให้สังคมเป็นระเบียบ เข้าใจและให้เกียรติกัน จึงมีคุณค่าและสำคัญต่อสังคมชาว “กูย” เป็นอย่างมาก

ความเจริญก้าวหน้าทั้งเทคโนโลยี วิทยาการต่างๆทำให้พิธีกรรม “แม่สะเอง” ดำรงอยู่ด้วยความยากลำบากมีแต่ผู้แก่เพียงไม่กี่คน ที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งเชื้อสาย “กำเนิดหรือสะเอง” ถ้าไม่อนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้เท่าทันกระแสสังคมอาจเสื่อมสูญไป ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าประเด็นสำคัญในนาฏกรรม พิธีกรรมของกลุ่มชาวกูย ที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาค้นคว้ามาก่อน จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า พิธีกรรม “แม่สะเอง” มีนาฏกรรมปรากฏเป็นเรื่องราว มีการร้องรำ เล่าเรื่องราวและรำรายการตรวจคาย การไหว้ ครูดนตรี การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การอัญเชิญพระยาแถน รวมทั้งการละเล่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีลาร่างทรง และพิธีขึ้นหิ้งหรือขึ้นบ้านมีแม่ครูใหญ่ และแม่ครูรองเป็นผู้เชื่อมพิธีกรรม ความเชื่อ กับนาฏกรรม เข้าด้วยกัน มีผู้ศึกษาพิธีกรรมแม่สะเองไว้ในหลายมิติ แต่ผู้วิจัยมีความสนใจในการศึกษาความสัมพันธ์ของ พิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรม “แม่สะเอง” ของกลุ่มชาวกูยให้น่าสนใจและเป็นประโยชน์ได้เรียนรู้ และเข้าใจความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรม “แม่สะเอง” ของชาวกูย บ้านโนนปลัด ตำบลสุขสวัสดิ์ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแม่สะเองของชาวกูย บ้านโนนปลัด ตำบลสุขสวัสดิ์ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอน ดังนี้

1. วิจัยเอกสาร (documentary research) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าความสัมพันธ์ของพิธีกรรมแม่สะเองกับความเชื่อของชาวกูย โดยศึกษาจากวิทยานิพนธ์บทความ เว็บไซต์ เอกสารอื่น
2. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Interview Expert) สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) พูดคุยเปิดประเด็นสนทนาที่ไม่เตรียมการไว้ล่วงหน้าให้ผู้ให้ข้อมูลคัดเลือก ตามหลักวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) ไม่กำหนดลักษณะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า Strauss & Corbin (1998, p. 236) เก็บข้อมูลที่นำไปสู่พิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรมผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย

วัฒนธรรมอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน แม่ครูใหญ่ แม่ครูรอง เจ้าภาพ กำเนิดหรือสะเองที่มาร่วมพิธีครุตนตรี และผู้ชม

3. วิจัยภาคสนาม (field research) ศึกษาสภาพปัจจัยที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมความเชื่อและนาฏกรรมพื้นที่วิจัยเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมพิธีกรรมแม่สะเองเชิงประจักษ์และอนุรักษ์ยึดตามประเพณีโบราณของชาวกูย คัดเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) เพื่อให้ได้ชุมชนนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับการวิจัยสังเกตศึกษารวบรวมข้อมูล วัฒนธรรม พฤติกรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความเชื่อ และนาฏกรรมสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) สัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) สัมภาษณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมแม่สะเองเครื่องมือใช้แบบบันทึกการสังเกตแบบบันทึกการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลธันวาคม พ.ศ. 2563 ถึงสิงหาคม พ.ศ. 2564

4. วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสร้างเป็นมโนทัศน์ (concept) กรอบแนวคิดจัดหมวดหมู่ (categorize) ของมโนทัศน์ต่างๆที่เกี่ยวข้อง สรุปความถูกต้องของข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาสรุปแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ตาราง และภาพ

4. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแม่สะเองสรุปได้ 3 ประเด็น ดังนี้ รูปแบบพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรม

1. รูปแบบพิธีกรรม “แม่สะเอง” ชาวบ้านโพนปลัด ตำบลสุขสวัสดิ์ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ประกอบสำคัญสำหรับพิธีกรรม และลำดับขั้นตอนพิธีกรรมดังนี้

1.1 องค์ประกอบของการประกอบพิธีกรรมแม่สะเอง ประกอบด้วยบุคคลดังนี้ 1) แม่ครูใหญ่ เป็นบุคคลสำคัญที่สุด เป็นผู้ที่มีเชื้อสายพระยาเถน เทพยดา ที่มาอาศัยสิงสถิตอยู่ด้วย แม่ครูใหญ่ จะควบคุมดูแลพิธีกรรมทุกขั้นตอน 2) แม่ครูรอง เป็นลูกศิษย์แม่ครูใหญ่รับใช้ใกล้ชิดได้รับการคัดเลือกและทำหน้าที่แทนแม่ครูใหญ่คอยให้คำแนะนำในด้านการจัดเตรียมพิธีกรรม ช่วยหยิบส่งเครื่องประกอบพิธีต่างๆ ให้กับแม่ครูใหญ่ มีหรือไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพอใจของแม่ครูใหญ่แม่ครูรองจะได้รับการสืบทอดต่อจากแม่ครูใหญ่คนเก่าที่มีอายุมากไม่สะดวกต่อการไปมา เพื่อมอบให้เป็นแม่ครูใหญ่คนต่อไป 3) เจ้าภาพหรือผู้ที่หายจากอาการป่วย 4) ญาติคนป่วยที่ใกล้ชิดทางเชื้อสาย 5) กำเนิดหรือสะเองในหมู่บ้านผู้ที่เคยผ่านการรักษามาแล้ว ซึ่งนับถือและมีกำเนิดหรือสะเองของตนเอง ถูกเชิญให้มาร่วมรำ 6) ครุตนตรีควบคุมการบรรเลงเพลงในพิธีกรรม การเปลี่ยนเพลงในขณะที่เข้าทรงอยู่ในดุลยพินิจและตามอารมณ์ความรู้สึกของผีสะเองซึ่งเข้าใจกันเองระหว่างแม่ครูใหญ่กับนักดนตรี

1.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมแม่สะเอง มีดังนี้ 1) กำหนดวัน เจ้าภาพไปให้แม่ครูใหญ่กำหนดวันวันพระ และไม่ให้ตรงกับเจ้าภาพอื่น 2) เชิญแม่ครูใหญ่ แม่ครูรอง ด้วยขวย (กรวยที่ใส่ดอก

ลีลาวดีสีขาว) จำนวน 4 อันให้มาร่วมงาน

1.2.1 ขั้นการเตรียมการก่อนการประกอบพิธีกรรม จะทำล่วงหน้า 3-4 วัน ซึ่งจะจัดเตรียม ใบตอง กล้วยสดดอกลีลาวดี หมากพลู บุหรี่เตรียมอาหารคาวหวาน จัดทำปะรำพิธี หิ้งบูชา ห่อข้าวต้มมัด เย็บชวย (กรวย) ขึ้นหมากเบ็ง ร้อยมาลัยดอกลีลาวดีเป็นเครื่องประดับผู้มาร่วมรำสละเอง ในช่วงเช้ามีดจะไปเลี้ยงปู่ตาบอกกล่าวขออนุญาตเพื่ออัญเชิญแถนมาเล่นสละเอง และนำจิ้งหรีดไปทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ

1.2.2 ขั้นประกอบพิธีกรรม “แม่สละเอง” เริ่มด้วย ขั้นที่ 1 ตรวจคาย แม่ครูใหญ่จะทำการตรวจคายนว่าครบถูกต้องหรือไม่ ประกอบด้วย ผ้าขาว 1 ผืน ผ้าชิ้นใหม่ 1 ผืน ผ้าโสร่งใหม่ 1 ผืน ผ้าขาวม้า 1 ผืน เหล้าขาว 1 ขวด ชวย (กรวย) เป 5 คู่ ชวย (กรวย) กลม 8 คู่ ชวย (กรวย) ยาว 1 คู่ เทียนเล่มบาท 1 คู่ บายศรีปากชาม 1 คู่ ข้าวสาร 1 ถ้วยเล็ก ไข่ 1 ฟอง เงิน 24 บาท หมากพลู 4 คำ ยาสูบ มวนใบตอง 4 มวน กล้วย ขนม ข้าวต้มขั้นที่ 2 ให้อำนาจคนตรี เจ้าภาพนำเครื่องไหว้หรือคายนคนตรี ประกอบด้วยชวยดอกไม้ (กรวยดอกไม้) 4 อัน เหล้าขาว 1 ขวด เปียร์ 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง ผ้าโสร่ง 1 ผืน เงิน 24 บาท ไปให้อำนาจคนตรีคนละชุดขอให้เล่นดนตรีด้วยความราบรื่นขั้นที่ 3 เซ่นไหว้บรรพบุรุษแม่ครูใหญ่บอกกล่าวขออนุญาตพระยาแถนอัญเชิญให้กำเนิดมาสังขารของผู้ที่จะรำแก่นบน เจ้าภาพนำชายน (เหล้า 1 ขวด หมากพลู ยาเส้นมวนใบตอง 4 ชุด) ไหว้แม่ครูใหญ่ แม่ครูใหญ่จุดเทียนเซ่นไหว้บรรพบุรุษหน้าหิ้งกลางปะรำพิธีแล้วมอบขันให้ผู้จะรำแก่นบน เรียกว่า “มอบช่วง” การเข้าร่างทรงแม่สละเองมี 2 ลักษณะ คือ พิธีลงช่วงเป็นพิธีสำหรับ “สละเอง” ที่จะรับขันหรือเริ่มรำใหม่ หลังจากที่ได้เบะ (บนบาน) ไว้ พิธีลงสักเป็นพิธีสำหรับ “สละเอง” ที่เคยรับขันสละเองมาแล้ว ต้องทำครบ 3 ปี มีขั้นตอนและการประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกันกับพิธีลงช่วงขั้นที่ 4 การละเล่น ประกอบด้วย 1) พิธีแห่ขันหมากเบ็ง เป็นการบูชาพระพุทธรเจ้าและบวงสรวงวิญญาณบรรพบุรุษหรือกำเนิดที่ทรงร่าง 2) พิธีจับโจร เป็นบทบาทสมมุติ แสดงถึงการทำหน้าที่ปกครองลูกบ้าน ไม่ให้สิ่งชั่วร้ายมากล้ำกราย มอบหมายให้ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นโจร แม่ครูรองถือไม้สมมุติว่าเป็นดาบหรือปืนนำร้ายรำเพื่อตามจับโจรมาปรับไหมไล่โทษ นำค่าปรับที่ได้มาแจกจ่ายให้กับสละเองที่มาพร้อมพิธีได้ดื่มกินสร้างความสนุกสนานครึกครื้น 3) พิธีล่ากวาง เพื่อนำเลือดและเนื้อมาทำเป็นเครื่องเซ่นไหว้พระยาแถน แม่ครูรองจะทำหน้าที่เป็นนายพรานออกล่ากวาง ใช้ธนูเป็นอาวุธ สมมุติว่าข้าวต้ม ขนมกล้วยที่แขวนอยู่ในปะรำพิธีเป็นเนื้อกวางเครื่องดื่มที่สมมุติว่าเป็นเลือดกวางถูกนำไปมอบให้กับแม่ครูใหญ่ แม่ครูใหญ่รับและหยิบกิน แล้วแจกจ่ายให้กับผู้มาร่วมพิธี 4) พิธีบุญบังไฟ บวงสรวงพระยาแถน แม่ครูรองนำแม่สละเองร้ายรำเซ่งบังไฟเวียนรอบหิ้ง แล้วรำไปยังบริเวณร้านบังไฟจำลองใกล้กับปะรำพิธี จุดบังไฟเล็กประทัด เพื่อขอฝนให้ความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์และนาข้าว ขั้นที่ 5 พิธีบายศรีสู่ขวัญ สร้างความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ แม่ครูรองอัญเชิญพระยาแถนให้มาสูตรขวัญและผูกข้อมือให้กับเจ้าภาพ ขั้นที่ 6 พิธีลาร่างทรง เมื่อเสร็จสิ้นพิธีบายศรีสู่ขวัญ สละเองทุกคนกราบสามครั้งที่หิ้งกลางปะรำพิธี

พนมมือเชิญแม่กำเนิดหรือแม่สะเองของตนเองกลับ ชั้นที่ 7 พิธีขึ้นหิ้งหรือขึ้นบ้านแม่ครูใหญ่ แม่ครูรอง สะเองเครือญาติ และผู้รำแก้บนนำขึ้นขึ้นหิ้งบนบ้าน สะเองที่รำแก้บนลาร่างทรง แม่ครูใหญ่ แม่ครูรอง เชิญพระยาแถนที่เป็นครูบาใหญ่กลับ เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรม

สรุปรูปแบบพิธีกรรมแม่สะเองมีองค์ประกอบ คือ แม่ครูใหญ่ แม่ครูรอง (มีหรือไม่มีขึ้นอยู่กับแม่ครูใหญ่กำหนด) เจ้าภาพหรือผู้ที่หายป่วย ญาติคนป่วยที่ใกล้ชิดทางเชื้อสาย กำเนิดหรือสะเองที่มาร่วมพิธี และครูดนตรี มีขั้นตอนคือ เตรียมการ ประกอบพิธี ตรวจคายไหว้ครูดนตรีไหว้บรรพบุรุษอัญเชิญพระยาแถน ละเล่นบายศรีสู่ขวัญลาร่างทรง และขึ้นหิ้ง

ภาพที่ 1 แม่ครูเชิญพระยาแถนทรงร่าง

ภาพที่ 2 บรรดาสะเองร่ายรำเพื่อแก้บน

2. ความเชื่อในพิธีกรรม“แม่สะเอง” ชาวภูยกบ้านโนนปลัดมีความเชื่อ ดังนี้

2.1 ความเชื่อต่อเทพยดา เชื่อว่า “พระยาแถน” เป็นผู้สร้างโลกให้ทุกชีวิตอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์ ชาวภูยกให้ความเคารพพระยาแถนมาก ขอฝนเพื่อทำไร่นา ช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย “พิธีกรรมแม่สะเอง”ชาวภูยกนำความเชื่อพระยาแถนมายึดโยงเกาะเกี่ยวจิตใจคนในชุมชนสมาชิกหลักที่เป็นแกนคือผู้หญิงล้วนมีแม่ครูใหญ่ผู้เป็นหัวหน้าประกอบพิธีในฐานะผู้ส่งสารถึง “พระยาแถน” และผู้สืบทอดภาระหน้าที่สำคัญนี้ตามสายตระกูลผู้กระทำพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีมีลักษณะอารมณ์และการแสดงออกดังนี้ 1) อุปมาตามความเชื่อ “บรรพชนพระยาแถน” มาสิงร่างทรงคนป่วยจะมีพลังจิตจากพลังศรัทธาที่มีต่อแถน ใช้ความเชื่อมั่นศรัทธาในการต่อสู้กับการเจ็บไข้ได้ป่วย ผ่อนคลาย ลดความตึงเครียดจิตใจปลอดโปร่ง ไร้วิตกกังวล จนอาการดีขึ้นหรือหายขาด 2) เป็นจิตวิทยาบำบัด เยียวยาคนป่วยโดยตรงแล้ว และสร้างเสริมจิตสำนึกรำลึกถึงบรรพชนด้วยความนอบน้อม กตัญญูต่อบุพการี รักใคร่ปรองดองในเครือญาติและลูกหลานแถนด้วยกัน เป็นลักษณะ “อุดมการณ์เชิงโครงสร้าง” คตินิยมที่เกิดจากการหายป่วยหรือเห็นผลของการรักษาบำบัดเยียวยา และ 3) เกิดความศรัทธาจนสืบทอดต่อกันกลายเป็นจารีตประเพณีที่เคร่งครัด พิธีกรรมแม่สะเองเสมือนเป็นเครื่องมือพึ่งพาและเยียวยาวิถีชีวิตชาวภูยก กำเนิดประเพณีและวัฒนธรรม มีรากฐานมาจากความเชื่อความศรัทธา ประสบการณ์แต่ละปัจเจกบุคคลนำไปสู่พิธีกรรมเป็นสื่อหรือหนทางที่ทำให้สำเร็จในสิ่งที่คาดหวัง เกิดความสบายใจ มีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิต

2.2 ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษชาวกูยเชื่อว่า การเจ็บป่วยที่เกิดจาก การลบลูไม่เคารพ จะทำให้ผีโกรธ และเกิดอาการเจ็บป่วยต้องใช้เวทมนต์คาถาในการขับไล่ และต้องมีพิธีกรรมเช่นไหว้ บวงสรวงอำนาจที่มองไม่เห็นเพื่อให้หายอาการเจ็บป่วย

2.3 ความเชื่อในพระพุทธศาสนา เชื่อในกฎแห่งกรรม การบูชาพระรัตนตรัย เชื่อมโยง พิธีกรรมที่มีความเชื่อเรื่องผี การทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษก่อนประกอบพิธีกรรม “แม่สะเอง” การบูชาพระรัตนตรัย ทำทักษิณาวรรตคล้ายการเวียนเทียนระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า อธิษฐานจิตอุทิศ ส่วนกุศลให้วิญญาณบรรพบุรุษ พบในพิธีแห่ขันหมากเบ็ง

2.4 ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าสาเหตุของโรคมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติหรือ ผี ต้องสะเดาะเคราะห์ ใช้เวทมนต์คาถาประกอบพิธีกรรมเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้าย

สรุปได้ว่าพิธีกรรม “แม่สะเอง” เกิดจากความเชื่อ 4 ประการ คือเชื่อต่อพระยาแถน เชื่อผี บรรพบุรุษ เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมของพระพุทธศาสนา และเชื่อในการประกอบพิธีบวงสรวงบูชาและ คาถาอาคมของศาสนาพราหมณ์ ให้น้ำหนักของพระยาแถน ผีบรรพบุรุษ และพิธีกรรมเป็นหลัก

ภาพที่ 3 แม่ครูเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ

ภาพที่ 4 แม่ครูสวดมนต์อัญเชิญเทพยดา

3. นาฏกรรมอันสัมพันธ์กับพิธีกรรม “แม่สะเอง” ดังนี้จากการวิจัยภาคสนามพบว่า 1) แม่ครูใหญ่เริ่มพิธี ทำสมาธิ สวดบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีแถน ร่างกายขยับ ขย่มเป็นจังหวะขึ้นลง โยกลำตัวซ้ายขวาสลับไปมาสื่อว่า “แถนกำลังจะสิงร่าง” ในลักษณะกึ่งตกอยู่ในภวังค์สอดประสานไปกับท่วงทำนองของดนตรี 2) เมื่อแถนสิงร่างแล้ว แม่ครูร่อนนำมัลลย์ดอกกลีลาวดีมอบให้กับสะเองสวมศีรษะคล้องมาลัยเครื่องดนตรี และนักดนตรี ร่วมกันร่ายรำ

นาฏกรรมอันเกิดจากพิธีกรรมของชาวบ้าน การร่ายรำที่ปราศจากการปรุงแต่ง ไม่มีข้อกำหนดตายตัวหรือบังคับในการเคลื่อนไหวร่างกายไม่เน้นความพร้อมเพรียง ใช้สรีระในการร่ายรำดังนี้

ก) การใช้ลำตัวสรีระที่วางในลักษณะตรง มีทั้งการก้มตัวร่ายรำในท่ายกเข่า กระทบกันแอ่นตัวไปด้านหลัง เอียงศีรษะไปด้านข้างตามภาวะของอารมณ์ของผู้ร่วมพิธี การใช้ลำตัวนั้นจะเคลื่อนไหวและปล่อยไปตามจังหวะอย่างเป็นธรรมชาติ

ภาพที่ 5 ลักษณะการใช้ลำตัวในขณะรำของแม่สะเอง

ข) การใช้มือและแขนวาดวงในลักษณะการม้วนมือแล้วปล่อยในตำแหน่งต่ำ สลับกับม้วนมือขึ้นสูงตั้งเป็นวงสลับกันไปมา ใช้มือและแขนปล่อยให้เป็นจังหวะและธรรมชาติไม่มีกระบวนการท่ารำที่เป็นรูปแบบ

ภาพที่ 6 ลักษณะการใช้มือและแขนขณะรำของแม่สะเอง

ค) การย่อเท้า การขยับเท้าไปในทิศทางเดียวกันไปมาซ้ายและขวา ทั้งมีการรำรำเดินสวนแถวแบบทวนเข็มนาฬิกาอย่างสนุกสนาน เสมือนเป็นการปลุกเร้าซึ่งกันและกัน สะท้อนมิตรภาพ สามัคคี ผู้วิจัยเรียกว่า “ประสบการณ์สุนทรีย์ของชาวกูย” แสดงความสนใจ ด้วยกิริยาท่าทางออกมาพร้อมกับเสียงดนตรีที่เร้าอารมณ์และเสียงขับร้องของแม่ครูรอง

ภาพที่ 7 ลักษณะการย่อเท้าในขณะรำของแม่สะเอง

ง) การละเล่นต่างๆ มีการละเล่น กำหนดโดยแม่ครู เริ่มด้วยการแห่ขันหมากเบ็งเป็นการบูชาพระรัตนตรัย แสดงออกถึงความแนบแน่นในพุทธศาสนา การจับโจรและปรับโทษกัน สะท้อนจารีตประเพณี การดำเนินชีวิต เป็นสัญลักษณ์การหาอาหารในสมัยโบราณปกครองดูแลคุ้มครอง และแบ่งปันกัน พิธีบั้งไฟเพื่อขอฝนในการทำมาหากินพิธีบายศรีสู่ขวัญ ให้กำลังใจผู้ป่วย และสุดท้ายพิธีขึ้นหิ้งเป็นการแสดงถึงการน้อมรับแม่สะเองมาเป็นที่พึ่งให้ปกป้องรักษาดูแลครอบครัวสะท้อนวิถีชีวิตของชาวกูยทำร้ายรำไม่มีการฝึกหัดหรือรำเรียนแต่เป็นการรำตามที่ฝึกลงเข้าทรง การรำรำมีทั้งลีลาอ่อนช้อย มีเนิบๆ สวยงาม ทั้งยังมีการลีลาตามจังหวะที่รวดเร็วและเร้าใจ ทำให้สนุกสนานและมีความสุข

สรุปได้ว่า นาฏกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรม “แม่สะเอง” เกิดจากความเชื่อและศรัทธาต่อพระยาแถน ความเชื่อเรื่อง ฝับรรพบุรุษ ความเชื่อใน การประกอบพิธีบวงสรวงบูชาและคาถาอาคม

4. ความสัมพันธ์ พิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรม พิธีกรรม “แม่สะเอง” แสดงถึงองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้าน ความเชื่อ พิธีกรรม และนาฏกรรม ได้นำ 3 สิ่งนี้ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมใช้รักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวกูยควบคู่ไปกับการรักษาทางการแพทย์ปัจจุบันชุมชนชาวกูยบ้านโพนปลัดนับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการบูชาเทพเทวดา ฝับรรพบุรุษ ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายถูกกำหนดไว้เป็นสิ่งสูงสุดที่ชาวกูย ต้องเคารพบูชาที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่อย่างมากถูกนำมาสร้างเป็นพิธีกรรมเกิดนาฏกรรม เป็นทุนทางวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ เชื่อมโยงความเชื่อ พิธีกรรม และนาฏกรรมแยกจากกันไม่ได้ มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ให้ร่วมมือและเสียสละ เป็นจุดแข็ง และศักยภาพที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน

ความเชื่อนำมาสู่พิธีกรรม “แม่สะเอง” และนาฏกรรมที่นำมาประกอบในพิธีนั้นมีความสัมพันธ์ใน 4 ประเด็นได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ด้านสังคมสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปฏิบัติต่อกัน เกิดความเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกัน ให้ความสำคัญในระบบเครือญาติเป็นอย่างมากได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นอกจากจะเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการแก้บนในสิ่งได้บนบานไว้กับเทพเทวดา จนหายป่วยแล้วยังเป็นการเล่นเพื่อให้เกิดความบันเทิง สนุกสนาน ชาวกูยจะมาร่วมพิธีกันเป็นจำนวนมากเสียงเพลงของวงดนตรีการบรรเลงเพลงในจังหวะที่เร้าเร้าดังอีกทีก็เป็นการบอกให้รู้ว่าพิธีกรรม “แม่สะเองได้เริ่มขึ้นแล้ว” ของผู้มาร่วมพิธีกรรมที่ล้อเลียนไ้ร้องด้วยความขบขัน ขำขัน สนุกสนาน เมื่อมีการเข้าทรงของสะเองที่มาร่วมพิธีกรรม หรือจากการที่สะเองได้เลียนแบบอาการปฏิกิริยา ท่าทาง เป็นนาฏกรรมหรือพฤติกรรมแปลกๆ ของคนผู้นั้นออกมาเห็นได้ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรม 2) ความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตในด้านการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร และวิถีชีวิตการทำมาหากินโดยตรง ชาวกูยในชุมชนยึดการทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก สร้างรายได้และเลี้ยงปากท้อง นาฏกรรมที่พบในพิธีบั้งไฟ จึงเกิดขึ้นในลักษณะการเลียนแบบพิธีการจากความเชื่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เข้าใจสาเหตุ มีพิธีกรรมอ้อนวอนขอความช่วยเหลือ บูชาคุณให้เกิดสิริมงคล 3) ความสัมพันธ์ต่อวิถี

ชีวิตในด้านความเป็นอยู่ สะท้อนวิถีชีวิตชาวภูยกบนพื้นฐานคติความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เกิดเป็นคุณธรรมของตัวบุคคล เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตตั้งแต่บรรพชนพิธีกรรม “แม่สะเอง” เชื่อมโยงความเชื่อพิธีกรรม และนาฏกรรมการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ สัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ คุณค่าที่ดี ความถูกต้องวัฒนธรรมชาวภูยก ผ่านกาย วาจา จิตใจแต่ละบุคคล มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชาวภูยก 4) ความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อ และนาฏกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแม่สะเอง สะท้อนถึงความสัมพันธ์ชาวภูยกในชุมชนอย่างเด่นชัด ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์ระหว่างบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วหรือที่ยังมีชีวิตอยู่ แสดงให้เห็นว่าลูกหลานรุ่นปัจจุบันต้องทำหน้าที่ของตนเพื่อคนรุ่นต่อไปจะเห็นในการประพฤติปฏิบัติของ ให้มีความสำคัญกับสถาบันครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ที่ดีและแน่นแฟ้นมาก รักและผูกพันในครอบครัวปรากฏให้เห็นในความเชื่อพิธีกรรม “แม่สะเอง” ที่ต้องสัมพันธ์ทางสายเลือดกับวิญญาณบรรพบุรุษ เชื่อว่าหาก “สะเอง” ไม่ใช่สายเลือดแล้ว ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษก็จะไม่เข้ามาในร่างของสะเองที่สำคัญต้องมีดวงจิตอันคิดถึงบรรพบุรุษ ญาติพี่น้องของตนสะท้อนความสัมพันธ์ของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปนานแล้วแต่ลูกหลานยังเป็นห่วงและระลึกถึงอยู่เสมอ

5. อภิปรายผลการวิจัย

ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมความเชื่อ และนาฏกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแม่สะเองของชาวภูยก สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตกลไกทางสังคมมาจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เน้นพิธีกรรมคาถาอาคม การสื่อสารกับวิญญาณ รวมถึงความเชื่อในเรื่องกรรมตามหลักศาสนาพุทธ นำไปสู่การนาฏกรรมการรำรำที่แสดงออกตามลักษณะความเชื่อที่สืบทอดกันมา การรำรำเกิดมาจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ ของชาวภูยก สอดคล้องกับพรรณวดี ศรีขาว (2554, หน้า 144) ได้ทำวิจัยเรื่องการสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวภูยกที่บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ชาวภูยกบ้านละเอาะนับถือทั้งผีสะเองและผีแถนเป็นผีบรรพบุรุษประจำสายตระกูลทุกปี จะจัดพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษขึ้น มีปัจจัยภายใน คือ มีครุบาเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษและบริบทชุมชนบ้านละเอาะปัจจัยภายนอกคือนโยบายของภาครัฐที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกทางชาติพันธุ์บทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่มีต่อชุมชนบ้านละเอาะในปัจจุบัน คือ บทบาทในการสืบทอดฮีดคองของชาวภูยกบ้านละเอาะ และบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน ทั้งยังมีบทบาทในการสร้างกำลังใจให้กับปัจเจกบุคคล รวมถึงมีบทบาทในการแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมของชาวภูยกพิธีกรรม “แม่สะเอง” ตอบสนองความต้องการทางจิตใจและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนชาวภูยกดำรงอยู่กลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญความเชื่อศรัทธาสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เกิดเป็นภูมิปัญญาที่เสริมสร้างกำลังใจและหลอมรวมความสามัคคีกันต่างๆ จากการศึกษาและสัมภาษณ์ปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรมแม่สะเองมีบทบาทต่อชาวภูยก ดังนี้ 1) ด้านการรักษาพยาบาล มีลักษณะเป็นที่พึ่งและความหวังของผู้ป่วยที่หมด

ทางรักษา 2) ด้านการสร้างเอกภาพในสังคมการอบรมสั่งสอน ตักเตือนชาวบ้านไม่ให้ทะเลาะวิวาท อาจเป็นสาเหตุทำให้ผิดผีและแตกแยกกัน 3) ด้านการควบคุมพฤติกรรมสังคมอำนาจอิทธิฤทธิ์ของผีทำให้มนุษย์ต้องมัวนเป็นไปทั้งดีและร้าย ผู้ที่ประพัตินอกกลุ่มไม่เคารพยำเกรงต่อผู้เฒ่าผู้แก่หรือผีบรรพบุรุษ จะเจ็บป่วยได้ 4) ด้านการคลี่คลายปัญหาน่าคิดเกี่ยวกับผีเป็นแนวทางลดความตึงเครียดทางสังคม อ้างว่า ผีไม่พอใจที่บุคคลทำไม่ดีทำให้เจ็บป่วยและทำให้ผู้ที่มาร่วมพิธีสนุกสนาน 5) อิทธิพลต่อผู้นับถือตนเอง ต้องปฏิบัติตนตามแบบแผนอย่างเคร่งครัดและ 6) การสร้างสรรค์นาฏกรรมอาศัยขนบจารีตสู่นาฏกรรม เป็นสื่อในการอธิบายระเบียบวิธีผสมผสานกับศาสตร์วิชาทางศิลปะการแสดงและสุนทรียองค์ประกอบ ศิลป์ ผ่านสรีระ กระบวนท่า องค์ประกอบทางศิลปกรรมเพื่อเผยแพร่และอนุรักษ์ประเพณีชาวภูยกุให้ ประจักษ์แก่สาธารณชนซึ่งมีความสอดคล้องกับกนกวรรณ ระลึก (2542, หน้า 577) การฟ้อนตนเองของ ชาวไทยภูยกุ พิธีกรรมการฟ้อนตนเอง ของชาวไทยภูยกุ บ้านกระแซงใหญ่ ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รูปแบบ สัญลักษณ์ความเชื่อ และบทบาทของพิธีกรรม วิธีการ ศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชน และการสังเกตอย่างมี ส่วนร่วม ในพิธีกรรม ตลอดจนการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ชาวไทยภูยกุบ้านกระแซงใหญ่ มีจักรวาลความ เชื่อแบบพราหมณ์-พุทธ-ผี ความเชื่อกับผีบรรพบุรุษ เป็นรากฐานความเชื่อนำไปสู่กระบวนประกอบ พิธีกรรมและยังสอดคล้องกับกิริติ ปาริสาร (2559, หน้า 256) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์องค์ประกอบและ โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมบุญโหล่มะมีวดในเขตอีสานใต้ พบว่า พิธีกรรมบุญโหล่มะมีวดเป็นพิธีกรรม ที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณและชาวบ้านเขตอีสานใต้ที่เป็นกลุ่มวัฒนธรรมชาวไทย-เขมร ให้การยอมรับเชื่อถือว่าเป็นพิธีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คิดหาหนทางเพื่อเยียวยา ขวัญและเสริมสร้างกำลังใจผ่านการบรรเลงดนตรีและการร่ายรำร่วมด้วยรูปแบบการประกอบพิธีกรรม บุญโหล่มะมีวดในเขตอีสานใต้ สามารถแยกได้ 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านบุคคลและองค์ ประกอบด้านพิธีกรรมรูปแบบทำรำที่ปรากฏอยู่ในการประกอบพิธีกรรมบุญโหล่มะมีวดในเขตอีสานใต้ ที่มีความคล้ายคลึงและความแตกต่างได้รูปแบบทำรำ ความหมายของทำรำเพื่อเชิญวิญญาณที่มีอำนาจ มาช่วยปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ให้สูญสลายไป

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1.1 พิธีกรรม “แม่สะเอง” เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในท้องถิ่น มีคุณค่ามีประโยชน์ต่อ สังคม ควรอนุรักษ์ส่งเสริมให้มีการประกอบพิธีกรรมในสังคมต่อไป

1.2 ควรมีการเผยแพร่พิธีกรรม “แม่สะเอง” ให้ตระหนักถึงคุณค่าเข้าใจวัตถุประสงค์ความ สำคัญของพิธีกรรมที่มีผลต่อจิตใจเป็นแนวทางอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามของสังคม ให้คงอยู่อย่างเหมาะสม

กับระเบียบแบบแผน และวิถีชีวิตของสังคมปัจจุบัน

1.3 ควรมีการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสืบสานความเชื่อและพิธีกรรมที่มีคุณค่าไว้วางแนวทางในการถ่ายทอด สืบทอดพิธีกรรมไว้ให้คงอยู่คู่ชุมชนต่อไป

1.4 ควรศึกษาประเพณีวัฒนธรรมชาวกูยพื้นถิ่น ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตจากอดีตถึงปัจจุบันเพื่อประยุกต์ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

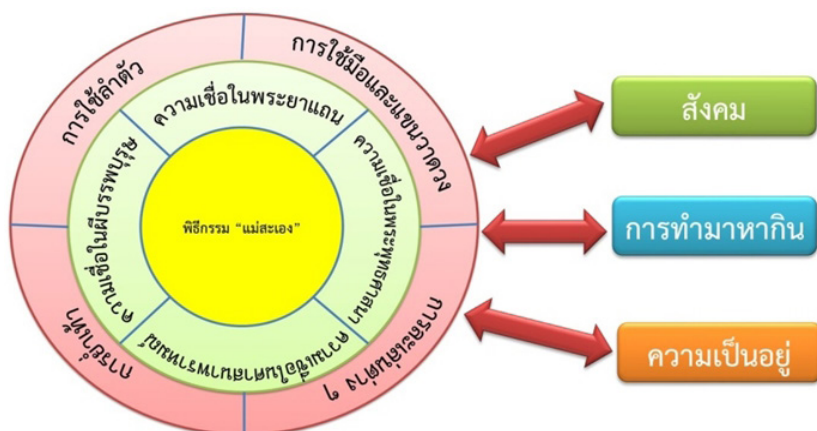
2.1 ควรมีการวิจัยปัจจัยที่มีผลต่อพิธีกรรม “แม่สะเอง” ปัจจัยเกี่ยวหนุนและอุปสรรคต่อความเชื่อศรัทธาในพิธีกรรมของคนในสังคมอย่างไร

2.2 ควรมีการวิจัยพิธีกรรม “แม่สะเอง” ชาวกูยในท้องถิ่นอื่น วิเคราะห์เปรียบเทียบความคล้าย ความสอดคล้อง และอิทธิพลทางจิตใจแตกต่างกันมากน้อยอย่างไร

2.3 ควรมีการวิจัยถึงความสัมพันธ์ ผลกระทบพิธีกรรม “แม่สะเอง” ด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณีวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมในสังคมเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อความเชื่อพิธีกรรม “แม่สะเอง” เพื่ออนุรักษ์อย่างไรในอนาคต

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ที่สำคัญคือ ความเชื่อในพระยาแถน ความเชื่อในผีบรรพบุรุษความเชื่อกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา และความเชื่อพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์นาฏกรรมที่มีการใช้ลำตัว การใช้มือและแขนวาดวง การย่ำเท้า และการและเล่นต่างๆ มีความสัมพันธ์ทางสังคม การทำมาหากิน และความ เป็นอยู่ของสังคมชาวกูย นำมาสู่พิธีกรรม “แม่สะเอง”

ภาพที่ 8 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ระลึก. (2542). *การผ่อนคลายของชาวไทยภูเขา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กิริติ ปาริสาร. (2559). *การศึกษาโครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมบุญโหล่มะมวดในเขตอีสานใต้*. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธีรรัตน์ ลีลาเลิศสุระกุล. (2558). *ที่มาของการแสดงพื้นบ้านอีสานชุด เซิ้งโปง*. กาฬสินธุ์: วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์.
- พรรณวดี ศรีขาว. (2554). *การสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวกูยที่บ้านละเอาะอำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนตรี ตราโมท. (2526). *ดนตรีไทย*. ดนตรีไทยมัธยมศึกษา ครั้งที่ 9 มหาตุริยางค์ไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาสน์.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. (2506). *นาฏศิลป์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). พระนครศรีอยุธยา: พระจันทร์.
- ศิริมงคล นาฏยกุล. (2557). *นาฏศิลป์ตะวันตกปริทัศน์*. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2542). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage publications.

